

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Юридичний факультет

Кафедра кримінального права та правосуддя

КРИМІНОЛОГІЯ

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ З ТЕМИ 11:
«КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ
ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ»**

Конспект лекції підготувала: Плутицька К. М.,
к.ю.н., старший викладач кафедри
кримінального права та правосуддя
Запорізького національного університету

Запоріжжя — 2018

ТЕМА 11 «КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ»

«Перед кожним юнаком стоїть одна і та ж проблема: як бути бунтарем і конформістом одночасно? Він вирішує її, бунтуючи проти батьків і копіюючи своїх однолітків»

К. Крісп

План:

- I. Поняття та загальна характеристика злочинності неповнолітніх.**
- II. Кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх.**
- III. Кримінологічна характеристика особи неповнолітнього злочинця.**
- IV. Детермінанти злочинності неповнолітніх.**
- V. Запобігання злочинності неповнолітніх.**

I. Поняття та загальна характеристика злочинності неповнолітніх.

Поняття злочинності неповнолітніх пов'язане з віковими межами, зазначеними в кримінальному законі – від 14 до 18 років.

Таким чином, під *злочинністю неповнолітніх* слід розуміти сукупність злочинів, вчинених особами у віці від 14 до 18 років. Злочини, вчинені такими особами, мають певну своєрідність в порівнянні зі злочинами того ж виду, але вчиненими дорослими. Тому має сенс говорити про злочинність неповнолітніх як про самостійний різновид злочинності.

У зарубіжній кримінології для характеристики даного виду злочинності часто використовується інший термін — «делінквентність».

Дедалі частіше кримінологи говорять про окрему галузь кримінологічних знань — ювенальну (від лат. *juvenalis* — юнацький) кримінологію, яка вивчає злочинність неповнолітніх, її причини й умови, психологічні особливості неповнолітніх правопорушників і заходи протидії їх злочинам¹.

З 14 років відповідальність настає за виняткові види злочинів неповнолітніх: умисне вбивство (ст.ст. 115-117 КК України), посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, представника іноземної держави (ст.ст. 112, 348, 379, 400, 443 КК України), умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121, ч. 3 ст.ст. 345, 346, 350, 377, 398 КК України), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122, ч. 2 ст.ст. 345, 346, 350, 377, 398 КК України), диверсію (ст. 113 КК України), бандитизм (ст. 257 КК України), терористичний акт (ст. 258 КК України), захоплення заручників (ст.ст. 147, 349 КК України), зґвалтування (ст. 152 КК України), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153 КК України), крадіжку (ст. 185, ч. 1 ст.ст. 262, 308 КК України), грабіж (ст.ст. 186, 262, 308 КК України), розбій (с. 187, ч. 3

¹ Голіна В. В. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисодед та ін.; за ред. В. В. Голіни та Б. М. Головкіна. – Х. : Право, 2014 – С. 415.

ст.ст. 262, 308 КК України), вимагання (ст. ст. 189, 262, 308 КК України), умисне знищення або пошкодження майна (ч. 2 ст. 194, 347, 352, 378, ч. 2, 3 ст. 399 КК України), пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277 КК України), угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (ст. 278 КК України), незаконне заволодіння транспортним засобом (ч. 2, 3 ст. 289 КК України), хуліганство (ст. 296 КК України).

Злочинності неповнолітніх є складовою злочинності осіб молодіжного віку – сукупність суспільно небезпечних діянь, передбачених кримінальним законодавством, вчинених особами, що входять до соціальної групи, яка визначається у конкретному суспільстві як молодь (а рівно сукупність осіб, що вчинили дані діяння).

Відповідно до **Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»** від 5 лютого 1993 р. «молодь, молоді громадяни – громадяни України віком від 14 до 35 років»

II. Кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх.

При оцінці рівня злочинності неповнолітніх необхідно враховувати великі розміри латентної злочинності за рахунок традиції неофіційного залагодження конфліктів, а також за рахунок поганого виявлення кримінальних правопорушень.

Поточна ситуація стосовно злочинності неповнолітніх може бути охарактеризована такими основними фактами та загальними тенденціями: 1) спостерігається помітне зростання кількості насильницьких злочинів та злочинів, вчинених за обтяжуючих обставин; 2) стрімко зростає рівень вживання наркотичних та інших токсичних речовин і, як наслідок, кількість злочинів, пов'язаних із наркотиками; 3) дитяча злочинність стала жорстокішою. Багато в чому це пов'язано з тим, що досить часто агресивна та кримінальна поведінка позитивно відображається у ЗМІ, створюючи заплутану картину прийнятних суспільних норм у межах певних молодіжних субкультур; 4) як і загальна злочинність, цей вид злочинності є в декілька разів вищим в урбанізованих регіонах.

У загальній структурі злочинності у період з 2013-2016 рр. злочини вчинені неповнолітніми або за їх участю складають відносно незначний відсоток – 1,2%. За офіційними даними у середньому з кожним роком кількість вчинених злочинів неповнолітніми або за їх участю скорочувалась на 15,9%.

Структура злочинності неповнолітніх у період 2013-2016 рр. складалась з наступних видів злочинів:

1) злочини проти власності – 64,1%, з них крадіжки – 70,4% (90,6% стосовно приватної власності), грабежі – 8,8%, шахрайства – 3,3%, розбої – 1,8%;

2) злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту – 7%, з них: незаконне заволодіння транспортним засобом – 87% (з них 94,6% приватної форми власності, 49,6% шляхом крадіжки, 1,1% поєднане з насильством або погрозою застосування насильства), порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами – 5,6%;

3) злочини проти життя та здоров'я особи – 6,9%, з них: умисні легкі тілесні ушкодження – 58,7%, умисні середньої тяжкості тілесні ушкодження – 13,7%; умисні тяжкі тілесні ушкодження – 7,12% (з них 28% за ч. 2 ст. 121 КК

України), умисні вбивства – 5,2% (з них 45,% за ч.2 ст. 115 КК України), необережні тяжкі або середньої тяжкості тілесні ушкодження – 3,6%, побой і мордування – 3,1%;

4) злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення – 3%, з них: незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту – 66,3%, незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – 27,3%;

5) злочини проти громадського порядку та моральності – 2,1%, з них: хуліганство – 69,6%, втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність – 13,5%, наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого – 8,2%, ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів – 4,5%, створення або утримання місць розпусти і звідництва – 1,2%;

б) злочини проти громадської безпеки – 0,7%, з них: незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами – 70,4%, завідомо неправдиві повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності – 15,2%, створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань – 5,6;

7) злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян та злочини проти журналістів – 0,7, з них: викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження – 46,5%, підроблення документів, печаток, штампів та бланків, а також збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів – 32,1%;

8) злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи – 0,3%, з них: зґвалтування – 44%, насильницькі задоволення статевої пристрасті неприродним способом – 36%, розбещення неповнолітніх – 14%, статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості – 6%;

9) злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина – 0,2%, з них: порушення недоторканності житла – 98,9%;

10) злочини проти правосуддя – 0,2%, з них: ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі – 50,6%, завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину – 13,6%, завідомо неправдиве показання – 13,6%;

11) злочини проти довкілля – 0,1%, з них: незаконна порубка лісу – 40%, порушення правил охорони або використання надр – 33,3%, незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом – 26,7%;

12) злочини у сфері господарської діяльності – 0,04%, з них: виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї – 38,5%, Порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом – 30,8%, незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів – 15,4%, зайняття гральним бізнесом – 7,7%, фіктивне підприємництво – 7,7%;

13) злочини проти волі, честі та гідності особи – 0,03, з них: незаконне позбавлення волі або викрадення людини – 91,6%, використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом – 8,4%;

14) злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації – 0,012%, з них: незаконне переправлення осіб через державний кордон України – 100%;

15) злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку – 0,009

16) злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг – 0,006%

17) злочини проти основ національної безпеки України (0,003%), з них 100% диверсія (ст. 113 КК України).

Частіше неповнолітні вчиняють злочини середньої тяжкості (45,4%) та тяжкі (43,8%) злочини.

68,2% злочинів вчинених неповнолітніми вчинені у містах та селищах міського типу, з них 24,5% – у обласних центрах; 29,9% – у сільській місцевості; 0,65% – за межами населених пунктів; 25,8% – у громадських місцях, з них 68,3% – на вулицях (дорогах), площах, парках.

III. Кримінологічна характеристика особи неповнолітнього злочинця.

Щодо кримінологічної характеристики особистості неповнолітнього злочинця, то за *соціально-демографічними ознаками* співвідношення чоловіків та жінок є 15:1. При цьому частка осіб жіночої статі невпинно зростає. Це зростання особливо помітне серед дівчат, що вчинили майнові злочини, передусім крадіжки. Численними стали серед них також насильницькі злочини проти особи, побиття, знущання, розбійницькі прояви, зокрема стосовно одноліток, а також престарілих. Частка вікової категорії 16-17 років переважає 14-15-річних у співвідношенні 3:1. При цьому, як відмічалось, частка останніх серед усіх неповнолітніх злочинців має тенденцію до збільшення. Понад 80 % засуджених неповнолітніх мали недостатню освіту (базову загальну середню та початкову), що визначає їх низький освітній, а відповідно й культурний рівень. Переважна частина неповнолітніх, що вчинили злочин, відставала від своїх однолітків не лише за кількістю повних років шкільного навчання, але ще більше за його якістю.

За *соціально-рольовими ознаками* для більшості сучасних неповнолітніх, що вчинили злочин, характерне перебування у сім'ях, що не мали мінімального матеріального достатку. Значна частина їх виростала і формувалася у неповних сім'ях, переважно без батька, а кожний дванадцятий – без обох батьків, як правило, в умовах нестачі батьківської та родинної уваги, підтримки, турботи. Серед тих, хто вчинив злочини (як і серед дорослих), переважали підлітки, що не мали суспільно корисних занять у вигляді праці або навчання. Водночас стрімко зростає питома вага учнів загальноосвітньої школи, професійних закладів нижчого та середнього рівня, а також тимчасових, сезонних робітників та осіб, які мають непостійний заробіток

За *морально-психологічними ознаками* на поведінці неповнолітніх та її мотивації позначаються насамперед загальні вікові особливості людини, яка ще повною мірою не розвинулася фізіологічно, психологічно, розумово та у вольовій сфері. Цей особливий період фахівці називають «підлітковою кризою», її початок зумовлений біологічними трансформаціями, а завершення – соціальною адаптацією. Психологічними проявами підліткової «недозрілості» такого типу також є: підвищена властивість підпадати під сторонній квазіавторитетний вплив,

захоплюватися пропозиціями та «ідеями», нерідко спірними, близького оточення, несформованість власних установок та цінностей, невизначеність та нестабільність емоційної сфери, складність вольових якостей.

Визначальною рисою характеру багатьох таких підлітків, яка впливає на значну частину стосунків, є лінощі (ледарство), які обмежують інтереси, передусім у діяльнішій сфері (навчання, праця, підвищення культурного рівня, розвиток творчості, талантів тощо). Значно більше їх приваблює сфера дозвілля, розваг, але знову-таки, як правило, без затрат фізичної, духовної, іншої діяльнісної енергії та з підвищеною увагою до різних її квазізамінників: наркотики, алкоголь, азартна гра, доступний секс, комп'ютерні замітники останніх тощо.

Характерологічною рисою підлітків у передкримінальний період є нехтування елементарними правилами поведінки, нерідко демонстративне, що супроводжується гостро болісним реагуванням на зауваження, у тому числі із застосуванням проти них силових аргументів замість змістовних. Силкові, насильницькі, у тому числі жорстокі, засоби у взаєминах, передусім у близькому оточенні, із потерпілими, стали характерною рисою сучасного підліткового середовища, з якого рекрутуються неповнолітні злочинці.

Більшість неповнолітніх, що вчинили злочини та інші правопорушення, мали стійкі звички, стандарти та стереотипи антигромадської поведінки, яким вони слідували, нерідко майже автоматично, не обдумуючи заподіяне та його наслідки².

IV. Детермінанти злочинності неповнолітніх.

Серед детермінантів злочинності неповнолітніх дослідники виокремлюють наступні:

1) недоліки сімейного виховання:

- фактор сімейного неблагополуччя, ненормальні взаємини батьків., незадовільні умови виховання в сім'ї, викликані аморальною поведінкою батьків, в тому числі вживанням спиртних напоїв, наркотичних засобів. Приблизно кожна десята сім'я, є криміногенно-неблагополучною;

- розпад сім'ї та зростання ранньої смертності батьків. Більше половини всіх неповнолітніх злочинців виховуються в неповній сім'ї або ж взагалі не мають батьків. Останнім часом збільшилися випадки народження дітей самотніми матерями, зростаюча кількість розлучень і кількість так званих «цивільних» шлюбів призвело до збільшення кількості неповнолітніх правопорушників;

- низький культурно-освітній рівень батьків. Сьогодні постійно відзначається зниження загального рівня освіти населення України. Природно, що це відбивається на культурно-освітньому рівні молодих батьків і, як наслідок, на освітньому рівні дітей. У сім'ях переважають престижно-споживчі установки, що не може не позначитися на світогляді дітей, на їхньому ставленні до інших підлітків, а також до дорослих;

- тимчасові кризові ситуації в родині, викликані різного роду обставинами, в результаті яких немає можливості забезпечувати мінімально необхідні потреби дітей. Значна частина населення нашої держави має дохід нижче прожиткового мінімуму. Незадовільною є обстановка з працевлаштуванням. Все це призводить до неможливості забезпечити дитину мінімально необхідними предметами одягу,

² Денисов С.Ф. Кримінологія. Особлива частина : навчальний посібник / С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, С. Г. Кулик. – Запоріжжя : КПУ, 2012. – С. 489.

іграшками тощо. Крім того, в силу ситуації, що склалася в родині зберігається важкий психологічний стан.

2) *Труднощі і недоліки в діяльності соціальних інститутів, безпосередньо відповідальних за навчання і виховання неповнолітніх:*

- школа (низький рівень педагогічного складу, відсутність єдиної системи навчання, згортання виховної функції школи, недостатня допомога батькам у вихованні дітей з боку школи, матеріальні проблеми в системі освіти);
- інститути додаткової освіти (секції, гуртки тощо). Зменшилася їх кількість, вони стали менш доступними, ніж були раніше.

3) *Вплив найближчого оточення і суспільства в цілому:*

- негативний вплив неформальних угруповань;
- підбурювання з боку дорослих, в тому числі залучення в пияцтво, азартні ігри, бродяжництво тощо;
- вплив антисоціальних елементів, в тому числі раніше судимих;
- «недозований» потік інформації, яку отримують неповнолітні.

4) *Недостатня увага до проблем неповнолітніх, їх підтримки та захищеності:*

- бездоглядність і безпритульність як наслідок безконтрольності з боку батьків, навчальних закладів. Це стосується і як неповнолітніх злочинців так і потерпілих. Можна виокремити основні причини безпритульності і бездоглядності:

а) соціально-економічні: економічна криза, безробіття, інтенсивні міграційні процеси в зв'язку з військовими конфліктами;

б) соціально-психологічні: криза сім'ї, збільшення розлучень, тощо

в) психологічні та психофізичні аномалії підлітків.

- розпад системи працевлаштування підлітків і їх виховання в трудових колективах, зростання порушень законодавства про працю неповнолітніх, робота в тіншовому, напівкримінальному і кримінальному режимі, феномен утримання малолітніми працюючими дітьми своїх батьків;

- соціальне розшарування суспільства, матеріальна нерівність, пріоритет матеріальних благ над духовними сьогодні пронизує все суспільство. Це не могло не торкнутися і підлітків. Перші негативні враження виникають у підлітків ще в молодшому шкільному або навіть дошкільному віці. Найчастіше, в подальшому це виливається у вчинення корисливих злочинів.

5) *фізичні та розумові вади:*

- зростання фізичних і психічних захворювань у дітей, різних психічних аномалій і відсутність можливості скорегувати їх в ранньому віці;
- збільшення кількості венеричних хворих серед неповнолітніх;
- зниження віку, з якого неповнолітні починають вживати спиртні напої, наркотичні засоби, токсичні речовини.

б) *причини, пов'язані із запобіганням злочинності неповнолітніх:*

- відсутність в Україні дієвого інституту ювенальної юстиції;
- відсутність системи адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі (як дорослих, так і неповнолітніх). У неповнолітньому віці деякі особи вчиняють вже кілька злочинів;

- відсутність належного матеріального і кадрового забезпечення правоохоронних органів в частині запобігання злочинам неповнолітніх.

V. Запобігання злочинності неповнолітніх.

До заходів *загально-соціального* запобігання злочинності неповнолітніх належать дії, спрямовані на підвищення соціального захисту сімей з дітьми, збільшення матеріальної допомоги дітям-сиротам і дітям з інвалідами, реформування освітніх закладів, належне фінансове забезпечення праці вчителів і вихователів. Вони націлені на зменшення протиріч і стабілізацію соціально-економічних, політичних, морально-психологічних, правових відносин у державі і суспільстві.

Значну запобіжну роль можуть виконувати школи, центри юнацької творчості, спортивні гуртки і секції, що організовують дозвілля підлітків. Слід звернути увагу на можливості громадських організацій (екологічних, просвітницьких) у протидії злочинності неповнолітніх. Великої ваги набуває виховання шанобливого ставлення до пам'яток культури, національних надбань українського народу.

5 березня 2009 р. Верховна Рада прийняла Закон України «Про загальнодержавну програму «Національний план дій щодо виконання Конвенції ООН про права дитини», яка передбачає щорічну розробку заходів захисту. Слід зазначити, що зараз багато положень вітчизняного законодавства щодо прав дитини залишаються декларативними. Звітування перед Комітетом ООН з прав людини кожні 5 років щодо вжитих заходів захисту прав дитини повинно стати стимулом для всіх органів та установ у справах дітей для належної діяльності у цій сфері.

До *спеціально-кримінологічного* запобігання потрібно віднести дії (розраховані як на всіх неповнолітніх, так і на їх окремі групи), спрямовані на зменшення негативного впливу криміногенних чинників, а також заходи, скеровані на конкретних осіб з девіантною або злочинною поведінкою з метою недопущення виникнення антисуспільної мотивації.

Згідно із Законом України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 р. із подальшими змінами, здійснення соціального захисту дітей і профілактики серед них правопорушень покладається в межах визначеної компетенції на: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, відповідні структурні підрозділи обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад; уповноважені підрозділи органів Національної поліції; приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка).

У цей час в Україні проходить етап реформування системи поводження з неповнолітніми правопорушниками і дітьми з девіантною поведінкою. Передбачається практичне втілення випробуваних часом і ефективних некаральних впливів на неповнолітню особу, яка вчинила злочин — пробації, відновлювальної юстиції, медіації (примирення), які є складовими системи ювенальної юстиції — тієї ланки судової системи, яка в демократичному світі опікується неповнолітніми в

їхньому конфлікту із суспільством чи законом. Набагато краще в цій системі захищаються права неповнолітніх свідків та потерпілих від злочинів. Головною ж метою ювенальної юстиції є соціальна реабілітація неповнолітніх правопорушників.

Ювенальні судді уповноважені розглядати як кримінальні справи щодо неповнолітніх, так і цивільні (наприклад справи щодо встановлення опіки та піклування, позбавлення батьківських прав тощо), а також справи про адміністративні правопорушення неповнолітніх, займатись профілактикою бродяжництва, бездоглядності серед дітей та підлітків.

На основі теорій злочинності неповнолітніх кримінологи, соціальні працівники, співробітники відповідних міністерств і відомств розробляють профілактичні програми. Вони розраховані як на окремі групи неповнолітніх, так і на конкретних осіб. Суб'єкти запобігання злочинності неповнолітніх, які, головним чином, займаються індивідуальним запобіганням злочинності, можуть застосовувати різні форми залучення окремих осіб до цих програм.

Фахівці звертають увагу на наявний взаємозв'язок певних проблем у поведінці дітей у тих родинах, яким притаманні недостатні виховні навички батьків. Тому у всьому світі зростає кількість впроваджених освітніх профілактичних програм. Головна їх мета — поліпшення практичного виховання дітей, яке повинно призвести до покращення їхньої поведінки. Найефективнішими наразі є спеціальні уроки, коли батьків навчають навичкам переговорів щодо розв'язання конкретних проблем і конфліктних ситуацій у родині, вміню уважно стежити за поведінкою своїх дітей, визначаючи час їх відсутності вдома, сфери інтересів, уподобань і коло друзів.

Інша категорія — програми запобігання злочинності неповнолітніх, *спрямовані на поліпшення молодіжного дозвілля*. Кримінологи вважають безцільне марнування часу і неструктуроване дозвілля неповнолітніх негативним чинником, який впливає на підвищення рівня злочинності. Навпаки, «свідоме» дозвілля може утримувати їх від делінквентних вчинків. Проте це дуже часто залежить від конкретних форм проведення вільного часу і, безперечно, не може бути панацеєю від делінквентності як такої. (Відомо, що чимало злочинів вчиняються заради розваги або бажання пережити «гострі відчуття».)

Програми поширення інформації про шкідливість вживання наркотиків здатні зачепити моральні і релігійні аспекти наркоманії або навіть викликати страх перед нагальною загрозою. Інші програми навчають долати тиск неформального ватажка або інших осіб, які прагнуть затягти підлітка у процес вживання наркотиків, вони орієнтують дітей на створення дружніх зв'язків з однодумцями тощо.

Велика кількість програм спрямована на позитивну зміну поведінки тих підлітків, імовірність перетворення яких на злочинців є досить високою. Це, насамперед, ті, хто вже «мав справу» з правоохоронними органами, підлітки, чий батьки або вони самі зловживають наркотиками чи алкоголем, діти, які втекли з дому внаслідок жорстокого поводження з ними, мають погані оцінки з двох або більше шкільних дисциплін, злісні прогульники уроків.

Школи є впливовим чинником запобігання злочинності неповнолітніх. Важливою є робота з особами, які в ранньому віці виявили агресивну поведінку, дезадаптацію або психопатологію. Друга складова — це реформа процесу навчання в тих школах, які не забезпечують належної соціалізації молоді.

Першочергової уваги потребує розробка і впровадження потужних національних програм антипропаганди тютюнопаління, вживання алкогольних напоїв, наркотиків, яких поки що немає в державі.

Один із напрямів запобігання злочинності неповнолітніх, який поки що недостатньо використовується, — підтримка позитивної та законослухняної поведінки дітей. Важливим є дотримання законодавчих норм, що регулюють захист дітей, а також створення належних механізмів їх забезпечення всіма суб'єктами запобігання злочинності неповнолітніх³.

³ Голіна В. В. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисодед та ін.; за ред. В. В. Голіни та Б. М. Головкіна. – Х. : Право, 2014 – С. 424-429.